

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาปัญหาในการพัฒนาตนเองของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากาฬสินธุ์ เขต 3 ผู้วิจัยสรุปผลการศึกษาตามลำดับ ดังนี้

1. วัตถุประสงค์ของการวิจัย
2. สมมติฐานของการวิจัย
3. วิธีดำเนินการวิจัย
4. การวิเคราะห์ข้อมูล
5. สรุปผลการวิจัย
6. อภิปรายผลการศึกษาวิจัย
7. ข้อเสนอแนะ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาระดับปัญหาในการพัฒนาตนเองของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากาฬสินธุ์ เขต 3 โดยรวมและรายด้าน
2. เพื่อเปรียบเทียบระดับปัญหาในการพัฒนาตนเองของผู้บริหารสถานศึกษา ระหว่างโรงเรียนขนาดใหญ่และขนาดเล็ก สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากาฬสินธุ์ เขต 3 โดยรวมและรายด้าน
3. เพื่อศึกษาความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาในการพัฒนาตนเองของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากาฬสินธุ์ เขต 3 เป็นรายด้าน

สมมติฐานการวิจัย

1. ผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากาฬสินธุ์ เขต 3 มีระดับปัญหาในการพัฒนาตนเองโดยรวมและรายด้าน อยู่ในระดับมาก

2. ผู้บริหารสถานศึกษาโรงเรียนขนาดใหญ่และขนาดเล็ก สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากาฬสินธุ์ เขต 3 มีระดับปัญหาในการพัฒนาตนเอง โดยรวมและรายด้านแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

วิธีดำเนินการวิจัย

1. การวิจัยมุ่งศึกษาปัญหาในการพัฒนาตนเองของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากาฬสินธุ์ เขต 3
2. ประชากรที่ใช้ในการวิจัยในครั้งนี้ ได้แก่ ผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากาฬสินธุ์ เขต 3 จำนวน 238 คน จำแนกเป็น
 - ผู้บริหารสถานศึกษาโรงเรียนขนาดใหญ่ จำนวน 76 คน
 - ผู้บริหารสถานศึกษาโรงเรียนขนาดเล็ก จำนวน 162 คน
3. กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ผู้บริหารสถานศึกษาโรงเรียนขนาดใหญ่และขนาดเล็ก สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากาฬสินธุ์ เขต 3 กำหนดกลุ่มตัวอย่างตามตารางของเครจซี่ และมอร์แกน โดยการสุ่มแบบแบ่งชั้น ตามสัดส่วนของขนาดโรงเรียนในแต่ละอำเภอ จากจำนวน 6 อำเภอ 1 ถึงอำเภอ ได้กลุ่มตัวอย่างทั้งสิ้น 147 คน เป็นผู้บริหารสถานศึกษาโรงเรียนขนาดใหญ่ 47 คน และผู้บริหารสถานศึกษาโรงเรียนขนาดเล็ก 100 คน
4. ตัวแปรที่ศึกษา
 - 4.1 ตัวแปรต้น ได้แก่ ผู้บริหารสถานศึกษาโรงเรียนขนาดใหญ่และขนาดเล็ก
 - 4.2 ตัวแปรตาม ได้แก่ ระดับปัญหาในการพัฒนาตนเองของผู้บริหารสถานศึกษา
5. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้แบบสอบถามที่สร้างขึ้นเอง แบ่งออกเป็น 3 ตอน จำแนกเป็นรายด้าน 7 ด้าน มีจำนวนทั้งสิ้น 30 ข้อ

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยส่งแบบสอบถามไปทั้งสิ้น 147 ฉบับ ได้รับกลับคืนมาและสมบูรณ์จำนวน 147 ฉบับ คิดเป็นร้อยละ 100 ของแบบสอบถามทั้งหมด ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยเครื่องคอมพิวเตอร์ โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูป SPSS for Windows ดังนี้

1. หาค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานระดับปัญหาในการพัฒนาตนเองของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากาฬสินธุ์ เขต 3
2. วิเคราะห์เปรียบเทียบระดับปัญหาในการพัฒนาตนเองของผู้บริหารสถานศึกษา โรงเรียนขนาดใหญ่และขนาดเล็ก สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากาฬสินธุ์ เขต 3 โดยการใช้ค่า t-test
3. หาค่าความถี่ และร้อยละความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาในการพัฒนาตนเองของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากาฬสินธุ์ เขต 3

สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาปัญหาในการพัฒนาตนเองของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากาฬสินธุ์ เขต 3 สรุปผลการวิจัยได้ ดังนี้

1. ปัญหาในการพัฒนาตนเองของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากาฬสินธุ์ เขต 3 พบว่า ระดับปัญหาในการพัฒนาตนเองของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากาฬสินธุ์ เขต 3 โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X} = 3.36$) เมื่อพิจารณาตามขนาดโรงเรียน พบว่า โดยรวมผู้บริหารสถานศึกษาโรงเรียนขนาดใหญ่มีปัญหาในการพัฒนาตนเอง อยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X} = 3.03$) และผู้บริหารสถานศึกษาโรงเรียนขนาดเล็ก มีปัญหาในการพัฒนาตนเอง อยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.51$)

เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ระดับปัญหาในการพัฒนาตนเองของผู้บริหารสถานศึกษา โดยรวมอยู่ในระดับมาก 2 ด้าน เรียงลำดับจากมากไปหาน้อย ดังนี้ ด้านการศึกษาค้นคว้าและจัดทำผลงาน ($\bar{X} = 3.74$) และด้านการศึกษาดูงาน ($\bar{X} = 3.63$) อยู่ในระดับปานกลาง 5 ด้าน เรียงลำดับจากมากไปหาน้อย ดังนี้ ด้านการเข้ารับการอบรม ($\bar{X} = 3.45$) ด้านการศึกษาคู่มือการปฏิบัติงาน ($\bar{X} = 3.44$) ด้านการแสวงหาข่าวสาร ($\bar{X} = 3.29$) ด้านการร่วมประชุมสัมมนาทางวิชาการ ($\bar{X} = 3.23$) และด้านการศึกษาต่อ ($\bar{X} = 2.71$)

2. การเปรียบเทียบระดับปัญหาในการพัฒนาตนเองของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากาฬสินธุ์ เขต 3 พบว่า ผู้บริหารสถานศึกษาโรงเรียนขนาดใหญ่ และผู้บริหารสถานศึกษาโรงเรียนขนาดเล็ก โดยรวมและรายด้านมีระดับปัญหาในการพัฒนาตนเอง แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

3. ความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาในการพัฒนาตนเองของผู้บริหารสถานศึกษาที่มีความถี่มากที่สุดในแต่ละด้าน เรียงลำดับจากมากไปหาน้อย ดังนี้ ด้านการศึกษาคู่มือการปฏิบัติงาน ได้แก่ ขาดคู่มือที่ชัดเจนและทันสมัย ร้อยละ 12.63 ด้านการศึกษาค้นคว้าและจัดทำผลงาน ได้แก่ แหล่งศึกษาค้นคว้าอยู่ไกล ร้อยละ 11.58 ด้านการแสวงหาข่าวสาร ได้แก่ ขาดแหล่งข่าวสาร ร้อยละ 10.53 ด้านการศึกษาดูงาน ได้แก่ ขาดงบประมาณสนับสนุน ร้อยละ 9.47 ด้านการเข้ารับการอบรม ได้แก่ ขาดงบประมาณสนับสนุน ร้อยละ 7.37 ด้านการศึกษาต่อ ได้แก่ ยุ่งยากลำบากในการศึกษา ร้อยละ 4.21 และด้านการประชุมสัมมนาทางวิชาการ ได้แก่ ควรจัดประชุมสัมมนาอย่างสม่ำเสมอ ร้อยละ 2.11 ตามลำดับ

อภิปรายผล

1. จากการศึกษาระดับปัญหาในการพัฒนาตนเองของผู้บริหารสถานศึกษา พบว่าโดยรวมอยู่ในระดับปานกลางซึ่งไม่เป็นไปตามสมมติฐานของการวิจัย ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่าผู้บริหารสถานศึกษาในสภาวะปัจจุบันต้องพัฒนาตนเองให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลง ประกอบกับต้องการที่จะปรับปรุงตนเองให้เป็นผู้มีคุณสมบัติให้เป็นไปตามพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา พ.ศ.2547 ที่ได้กำหนดมาตรฐานตำแหน่งผู้บริหารสถานศึกษา ทำให้ต้องมีวิริยะ อุตสาหะในการพัฒนาตนเองสูงขึ้น จึงผ่านพ้นปัญหาในการพัฒนาตนเองไปได้ในระดับหนึ่ง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ ครุสภา (2540 : 19) ที่เสนอแนวคิดว่า ผู้บริหารสถานศึกษาจะต้องติดตามการเปลี่ยนแปลงในโลกในทุกๆ ด้านอย่างทันเหตุการณ์และผู้บริหารที่มีคุณภาพจะต้องแสวงหาข้อมูลข่าวสารเพื่อการบริหาร ซึ่งเมื่อนำมาพิจารณากับงานวิจัยของ นิคม นามบุญเรือง (2545 : บทคัดย่อ) ที่พบว่าผู้บริหารสถานศึกษาโรงเรียนประถมศึกษาที่มีความต้องการพัฒนาตนเองทั้งโดยรวมและรายด้าน อยู่ในระดับมาก ซึ่งอนุมานได้ว่า เป็นเพราะมีปัญหาหนักนั่นเอง

2. ผลการเปรียบเทียบระดับปัญหาในการพัฒนาตนเองของผู้บริหารสถานศึกษาพบว่า ผู้บริหารสถานศึกษาโรงเรียนขนาดใหญ่และผู้บริหารสถานศึกษาโรงเรียนขนาดเล็กมีระดับปัญหาในการพัฒนาตนเอง โดยรวมและรายด้านแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ทั้งนี้อาจเป็นเพราะ โรงเรียนขนาดใหญ่ มีบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถหลากหลายในทุก ๆ ด้าน ผู้บริหารจึงใช้ประโยชน์จากส่วนนี้ ซึ่งต่างกับโรงเรียนขนาดเล็กที่มีบุคลากรน้อยและสิ่งอำนวยความสะดวกอื่น ๆ ก็มีปริมาณน้อยตามไปด้วย จากการศึกษาวิจัย

โดยภาพรวมพบว่า ผู้บริหารสถานศึกษาโรงเรียนขนาดใหญ่มีปัญหาในการพัฒนาตนเอง อยู่ในระดับปานกลาง ส่วนผู้บริหารสถานศึกษาโรงเรียนขนาดเล็ก มีปัญหาในการพัฒนาตนเอง อยู่ในระดับมาก สอดคล้องกับรายงานการศึกษาค้นคว้าอิสระของ จำลอง ภู่อ่าง (2542 : 86) ที่พบว่า ครูที่ปฏิบัติงานในโรงเรียนที่มีขนาดต่างกัน มีปัญหาเกี่ยวกับการดำเนินการพัฒนาบุคลากรแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 โดยครูในโรงเรียนเล็กมีปัญหามากกว่าครูในโรงเรียนขนาดกลางและขนาดใหญ่

3. ความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาในการพัฒนาตนเองของผู้บริหารสถานศึกษาที่มีความถี่มากที่สุดในแต่ละด้าน เรียงลำดับจากมากไปหาน้อย ดังนี้ ด้านการศึกษาคู่มือการปฏิบัติงาน ได้แก่ ขาดคู่มือที่ชัดเจนและทันสมัย ร้อยละ 12.63 ด้านการศึกษาค้นคว้าและจัดทำผลงาน ได้แก่ แหล่งศึกษาค้นคว้าอยู่ไกล ร้อยละ 11.58 ด้านการแสวงหาข่าวสาร ได้แก่ ขาดแหล่งข่าวสาร ร้อยละ 10.53 ด้านการศึกษาดูงาน ได้แก่ ขาดงบประมาณสนับสนุน ร้อยละ 9.47 ด้านการเข้ารับการอบรม ได้แก่ ขาดงบประมาณสนับสนุน ร้อยละ 7.37 ด้านการศึกษาต่อ ได้แก่ ยุ่งยากลำบากในการศึกษา ร้อยละ 4.21 และด้านการประชุมสัมมนาทางวิชาการ ได้แก่ ควรจัดประชุมสัมมนาอย่างสม่ำเสมอ ร้อยละ 2.11 ตามลำดับ อภิปรายได้ดังนี้

3.1 จากที่มีความคิดเห็น ด้านการศึกษาคู่มือการปฏิบัติงานที่เสนอแนะมากที่สุดคือ ขาดคู่มือที่ชัดเจน ทันสมัย ร้อยละ 12.63 ทั้งนี้อาจเป็นเพราะ ปัจจุบันเป็นช่วงที่กำหนดให้มีหน่วยงานใหม่ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.2545) ดังนั้นคู่มือการปฏิบัติงานจึงยังไม่ได้จัดทำให้ทันสมัยและทันต่อการเปลี่ยนแปลง สอดคล้องกับแนวคิดของ นิคม นามบุญเรือง (2545 : 48) ที่สรุปไว้ว่า การศึกษาคู่มือมีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งต่อผู้บริหาร เนื้อหาสาระในคู่มือแต่ละเล่ม แต่ละเรื่องจะมีแนวทางในการปฏิบัติที่แตกต่างกัน และสามารถนำไปปฏิบัติได้เป็นเฉพาะเรื่องนั้น ๆ ผู้บริหารจึงต้องศึกษาคู่มือให้เกิดความเข้าใจอย่างถ่องแท้ชัดเจน จึงจะสามารถปฏิบัติงานได้ถูกต้อง ไม่เกิดปัญหาในการบริหารสถานศึกษา

3.2 จากที่มีความคิดเห็น ด้านการศึกษาค้นคว้าและจัดทำผลงาน ที่เสนอแนะมากที่สุดคือ แหล่งศึกษาค้นคว้าอยู่ไกล ร้อยละ 11.58 ทั้งนี้อาจเป็นเพราะ โดยสภาพทางภูมิศาสตร์โรงเรียนอยู่ในพื้นที่ซึ่งตั้งอยู่ห่างไกลจากสถาบันการศึกษาที่มีความพร้อมในด้านข้อมูลเพื่อการศึกษาค้นคว้า และวิทยากรแนะนำการจัดทำผลงานทางวิชาการ

3.3 จากที่มีความคิดเห็น ด้านการแสวงหาข่าวสาร ที่เสนอแนะมากที่สุดคือ ชาติแหล่งข่าวสาร ร้อยละ 10.53 ทั้งนี้อาจเป็นเพราะ ส่วนใหญ่โรงเรียนจะตั้งอยู่ในพื้นที่ชนบท โดยเฉพาะโรงเรียนขนาดเล็ก แหล่งข้อมูลข่าวสารที่ทันสมัยจึงค่อนข้างจำกัด สอดคล้องกับงานวิจัยของ ณรงค์ จารุปรกรณ์ (2546 : บทคัดย่อ) ที่พบว่า ปัญหาการพัฒนาตนเองของผู้บริหารคือ ชาติสื่ออุปกรณ์ เทคโนโลยี ชาติข้อมูลและข่าวสาร มาใช้ประโยชน์

3.4 จากที่มีความคิดเห็น ด้านการศึกษาดูงาน ที่เสนอแนะมากที่สุดคือ ชาติงบประมาณสนับสนุน ร้อยละ 9.47 ทั้งนี้อาจเป็นเพราะ งบประมาณเป็นปัจจัยสำคัญปัจจัยหนึ่งในกระบวนการบริหาร สอดคล้องกับงานวิจัยของ เกษม หล้ากวันวัน (2539 : บทคัดย่อ) ที่พบว่า ปัญหาที่สำคัญในการพัฒนาบุคลากรได้แก่ ความไม่ชัดเจนในนโยบาย และขาดแคลนงบประมาณ

3.5 จากที่มีความคิดเห็น ด้านการเข้ารับการอบรมที่เสนอแนะมากที่สุดคือ ชาติงบประมาณสนับสนุน ร้อยละ 7.37 ทั้งนี้อาจเป็นเพราะ งบประมาณของกระทรวงศึกษาธิการมีจำกัด และส่วนใหญ่จะเน้นงบประมาณไปที่ผู้เรียนมากกว่า สอดคล้องกับงานวิจัยของ ประสาท พิมพิสุข (2539 : บทคัดย่อ) ที่พบว่า ปัญหาในการพัฒนาบุคลากรคือ ชาติแคลนงบประมาณสนับสนุนให้บุคลากรเข้ารับการอบรม หรือพัฒนาที่หน่วยงานอื่น ๆ จัดขึ้น

3.6 จากที่มีความคิดเห็น ด้านการศึกษาต่อ ที่เสนอแนะมากที่สุดคือ ยุ่งยากลำบากในการศึกษา ร้อยละ 4.21 ทั้งนี้อาจเป็นเพราะ ผู้บริหารสถานศึกษาเห็นว่าการศึกษาต่อเป็นเรื่องลำบากกว่าจะเรียนจบ จากการสอบถามและพบเห็นผู้ไปศึกษา อีกทั้งข้อจำกัดบางอย่างเกี่ยวกับระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยการให้ข้าราชการลาศึกษาต่อ สอดคล้องกับ สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2540 : 39-40) ที่ได้กำหนดวิธีการส่งบุคคลไปศึกษาต่อ ข้อผูกพันเมื่อสำเร็จการศึกษาแล้วต้องปฏิบัติงานในหน่วยงานเดิม 2 เท่าของเวลาที่ไปศึกษา เว้นแต่การใช้เวลาบางส่วนไปศึกษาต้องทำงานให้ครบ 12 เดือนต่อเนื่องกันในหน่วยงานที่กรมเจ้าสังกัดเห็นสมควร และหากไม่สามารถปฏิบัติงานชดใช้เป็นเวลาได้ ต้องชดใช้เงินตามจำนวนที่ได้รับจากทางราชการทั้งหมด ขณะศึกษาพร้อมทั้งค่าปรับ 2 เท่า ของส่วนที่ต้องจ่ายให้ทางราชการ เว้นแต่กรณีใช้เวลาบางส่วนไปศึกษาชดใช้อัตราร้อยละ 10 พร้อมค่าปรับ 2 เท่าของเงินที่ต้องชดใช้

3.7 จากที่มีความคิดเห็น ด้านการร่วมประชุมสัมมนาทางวิชาการ ที่เสนอแนะมากที่สุดคือ ควรจัดประชุมสัมมนาอย่างสม่ำเสมอ ร้อยละ 2.11 ทั้งนี้อาจเป็นเพราะหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษา ยังให้ความสำคัญในการจัดประชุมสัมมนาค่อนข้างน้อย สอดคล้องกับงานวิจัยของ นิรันดร์ วัชรินทร์รัตน์ (2540 : บทคัดย่อ) ที่พบว่า ปัญหาการพัฒนาตนเองของผู้บริหารด้านการประชุมสัมมนา คือ สถานศึกษาหรือหน่วยงานต่าง ๆ จัดประชุมสัมมนาน้อยครั้ง

ข้อเสนอแนะ

1. ด้านการศึกษา ค้นคว้า และจัดทำผลงาน มีปัญหาอยู่ในระดับมาก โดยเฉพาะโรงเรียนขนาดเล็ก จึงควรจัดให้มีแหล่งวิทยากรเพื่อการศึกษา ค้นคว้า ที่เหมาะสมไม่ไกลเกินไป และจัดสรรงบประมาณสนับสนุนรวมทั้งผู้เชี่ยวชาญในการให้คำปรึกษา สำหรับโรงเรียนขนาดเล็ก
2. ด้านการเข้ารับการอบรม โรงเรียนขนาดเล็กมีปัญหายุ่งยากในระดับมาก จึงควรส่งข้อมูลและรายละเอียดในการฝึกอบรมให้ถึงโรงเรียนขนาดเล็ก จัดสรรงบประมาณสนับสนุนพอสมควร และควรวางเวลาโอกาสและสถานที่ที่เหมาะสม
3. ด้านการศึกษาต่อ มีปัญหาอยู่ในระดับมาก ได้แก่ ค่าใช้จ่ายในการศึกษาต่อ จึงควรสนับสนุนทุนในการศึกษาต่อ สำหรับผู้บริหารสถานศึกษาที่มีความสนใจ
4. ด้านการศึกษาคู่มือการปฏิบัติงาน มีปัญหาอยู่ในระดับปานกลาง โดยเฉพาะโรงเรียนขนาดเล็กมีปัญหายุ่งยากในระดับมาก จึงควรจัดหาเอกสารและคู่มือปฏิบัติงานที่ทันสมัยให้กับโรงเรียน
5. ด้านการศึกษาดูงาน มีปัญหาอยู่ในระดับมาก จึงควรจัดหาข้อมูลหน่วยงานหรือสถานที่ที่ควรไปศึกษาดูงานให้กับโรงเรียน รวมทั้งจัดสรรงบประมาณสนับสนุนในการไปศึกษาดูงาน
6. ด้านการประชุมสัมมนาทางวิชาการ มีปัญหาอยู่ในระดับปานกลาง ควรมีการจัดการประชุมสัมมนาทางวิชาการอย่างสม่ำเสมอ และควรจัดในที่ที่เป็นศูนย์กลางเหมาะสม ไม่ไกลเกินไป
7. ด้านการแสวงหาข่าวสาร มีปัญหาอยู่ในระดับปานกลาง ควรจัดให้มีแหล่งข้อมูลข่าวสารที่ทันสมัย และจัดทำเอกสารเผยแพร่ข่าวสารให้กับโรงเรียน

8. ด้านอื่น ๆ ผู้บริหารสถานศึกษา ควรให้ความสนใจและพัฒนาตนเองเช่นเดียวกัน เช่น การสำรวจและประเมินตนเอง การเป็นวิทยากรให้ความรู้ การเป็นสมาชิกของสมาคม หรือองค์การ การคบหาสมาคมกับผู้มีความรู้ เป็นต้น

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการศึกษาวิจัยความต้องการในการพัฒนาตนเองของผู้บริหารสถานศึกษา เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการในการพัฒนาตนเองของผู้บริหารสถานศึกษาอย่างแท้จริง
2. ควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาตนเองของผู้บริหารสถานศึกษาชั้นพื้นฐาน เช่น การบริหารจัดการตนเอง

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY